

אופן נתינת הדם בבכור, מעשר ופסח - שיטת הרמב"ם

א. מבוא

ב. הסוגיות בש"ס

1. הסוגיות בזבחים

2. המשנה בפסחים

3. הסוגיה בסוף פסחים - מחלוקת ר' ישמעאל ור' עקיבא

ג. דברי הרמב"ם והקושיות עליהם

ד. שיטות המפרשים

1. לחם משנה: לכתחילה זריקה, בדיעבד שפיכה

2. שיטת האבן האזל: דחיית הסוגיה בזבחים מפני הסוגיה בפסחים

3. הגר"ח מבריסק: בקרבן עם מתנה אחת אין הבדל מהותי בין זריקה לשפיכה

4. שיטת הר המוריה: בכור לכתחילה בזריקה, מעשר ופסח לכתחילה בשפיכה

5. עיני אברהם: לשון זריקה בפסוק נצרכה ללימוד, ובאמת שופכים

ה. סיכום ומסקנות

לע"נ סבתי האהובה: שושנה ריזא מאלי נשר ז"ל
בת ר' יחיאל מיכאל דב ברקוביץ ז"ל
נלב"ע בח"י בשבט ה'תשפ"ד

א. מבוא

פסקו של הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות בנוגע לאופן נתינת הדם של הבכור, המעשר והפסח, העסיק את גדולי המפרשים לאורך הדורות. במבט ראשון, נראה כי דברי הרמב"ם סותרים את עצמם, וגם עומדים בסתירה לכאורה לסוגיות הגמרא ולמקורות התנאיים. במאמר זה נעמוד על הסוגיות השונות העוסקות בנושא, נציג את הקשיים בדברי הרמב"ם, ונבחן את שיטות המפרשים השונות ביישוב הדברים.

בטרם ניגש לעיון בסוגיה, יש להבהיר את ההבדל המעשי בין שני אופני נתינת הדם:

זריקה - השלכת הדם לכיוון המזבח בכוח ומרחוק. הכהן עומד במרחק מה מן המזבח וזורק את הדם מהכלי אל קיר המזבח. כמו בקרבנות עולה, אשם ושלמים.

שפיכה - הכהן ניגש אל המזבח ושופך את הדם מהכלי בנחת אל היסוד.

השאלה העומדת לפנינו היא: באיזה אופן יש לתת את דם הבכור, המעשר והפסח - בזריקה או בשפיכה? ומה דעת הרמב"ם בנדון?

ב. הסוגיות בש"ס

1. הסוגיות בזבחים

המשנה (זבחים נו ע"ב) קובעת:

הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים, שחיתתן בכל מקום בעזרה, ודמן טעון מתנה אחת, ובלבד שיתן כנגד היסוד.

המשנה משווה את שלושת הקרבנות הללו לעניין מתן דמים – מתנה אחת כנגד היסוד, אולם המשנה אינה מפרשת האם מדובר בזריקה או בשפיכה.

יש לציין שבתוספתא (זבחים פ"ו ה"ו) נאמר במפורש: "הבכור וכו' שופכן שפיכה אחת" – לשון שפיכה מפורשת. מקור זה משמש כתמיכה חשובה לשיטות הסוברות שבכור בשפיכה לכתחילה.

הגמרא (נו ע"ב) שואלת על המשנה מי התנא ששנאה, ומשיבה:

מאן תנא? אמר רב חסדא: ר' יוסי הגלילי היא.

במקום אחר במסכת (לז ע"א) מביאה הגמרא את דרשת ר' יוסי הגלילי על הפסוק שמדבר על קרבן בכור:

ר' יוסי הגלילי אומר: דמו לא נאמר אלא 'דמם', חלבו לא נאמר אלא 'חלבם', לימד על בכור מעשר ופסח שטעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח.

ר' יוסי הגלילי דורש מהפסוק "ואת דמם תזרוק על המזבח" (במדבר יח, יז) שמשמעות "דמם" – בלשון רבים – מלמדת שגם מעשר ופסח נכללים עם הבכור בדין זה. כולם טעונים נתינת דם על המזבח. כמו שנאמר בבכור: "אך בכור... את דמם תזרוק".

בהמשך הסוגיה (לז ע"א) עוסקת הגמרא בדרשות מהפסוק "ודם זבחיך ישפך" (דברים יב, כז). הגמרא מקשה – הרי הפסוק נצרך לדרשה אחרת:

ואכתי להכי הוא דאתא? מיבעי ליה לכדתניא: מנין לנתינתן בזריקה שנתנן בשפיכה יצא? ת"ל: 'ודם זבחיך ישפך'!

הגמרא שואלת: אם הפסוק "ודם זבחיך ישפך" נצרך ללמד שהנתינתן בזריקה – כמו עולה שלמים ואשם שכתוב בהם "וזרקו" שבמקום לזרוק את דמם נתנן בשפיכה, בכל זאת יצא. אם כך, כיצד אפשר ללמוד ממנו גם דינים אחרים? הגמרא ממשיכה ושואלת, ובסופו של דיון מגיעה למסקנה:

ור' ישמעאל האי קרא מפיק ליה להכי ומפיק ליה להכי? תרי תנאי אליבא דר' ישמעאל.

כלומר: יש שני תנאים החלוקים בשיטת ר' ישמעאל - האחד סובר שהפסוק בא ללמד שפסח בשפיכה, והשני סובר שהפסוק בא ללמד על ניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא. נקודה חשובה העולה מהסוגיה: הגמרא מניחה שמהפסוק "ודם זבחיך ישפך" אפשר ללמוד רק לימוד אחד.

2. המשנה בפסחים

המשנה (פסחים סד ע"א) מתארת את סדר הקרבת הפסח:

שחט ישראל וקבל הכהן, נותנו לחבירו וחבירו לחבירו, ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן. כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד.

המשנה בפסחים משתמשת בלשון מפורשת: "זורקו זריקה אחת" - לשון זריקה! וזו נקודה חשובה שנצטרך להתמודד עימה.

3. הסוגיה בסוף פסחים - מחלוקת ר' ישמעאל ור' עקיבא

בסוף מסכת פסחים (קכא ע"א) מצויה משנה העוסקת בברכות הפסח והזבח:

בירך ברכת הפסח - פטר את של זבח, בירך את של זבח - לא פטר את של פסח, דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר: לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו.

הגמרא שם מבארת את יסוד המחלוקת:

כשתמצא לומר, לדברי ר' ישמעאל - זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה. לדברי ר' עקיבא - לא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל שפיכה.

לר' ישמעאל הפסח והזבח (החגיגה-שלמים הבאים עמו) קרובים בדינם - שניהם יכולים להינתן על המזבח בשפיכה, ולכן ברכת הפסח פוטרת את הזבח. אך לא להיפך, כי זריקה אינה מועילה לקרבן כמו פסח שדינו בשפיכה. לר' עקיבא הם שונים לחלוטין - הפסח בשפיכה בלבד, והשלמים בזריקה בלבד - ולכן כל אחד טעון ברכה לעצמו.

ג. דברי הרמב"ם והקושיות עליהם

דברי הרמב"ם

בהלכות מעשה הקרבנות (פ"ה הי"ז) כתב הרמב"ם:

הבכור והמעשר והפסח - דם כל אחד מהן טעון מתנה אחת בשפיכה כנגד היסוד, באיזה רוח שירצה משלש זויות המזבח שיש להן יסוד. ומנין שאינן טעונין אלא מתנה אחת, שהרי נאמר בבכור: 'ואת דמם תזרוק על המזבח'; מפי השמועה למדו שהוא הדין במעשר ופסח, שנותן דמו מתנה אחת כבכור.

הרמב"ם פוסק אפוא באופן מפורש שנתנית הדם בבכור, מעשר ופסח היא בשפיכה. כמו כן, הרמב"ם מציין שהמקור להשוואה בין מעשר ופסח לבכור הוא "מפי השמועה" -

מקבלה, ולא מדרשת הפסוק עצמו. נקודות אלו יעמדו במרכז הדיון שלפנינו. מתוך עיון בסוגיות ובלשון הרמב"ם עולות מספר קושיות:

קושיה מלשון המשנה בפסחים

המשנה בפסחים אומרת במפורש "זורקו זריקה אחת כנגד היסוד" מדוע פסק הרמב"ם כרבי ישמעאל שהפסח בשפיכה, כאשר סתם המשנה משתמשת בלשון "זורקו"?

קושיה מדרשת ר' יוסי הגלילי

הקשה הלחם משנה (הל' מעשה הקרבנות פ"ה הי"ז):

דברי רבינו ז"ל מתמיהין דנראה דפסק כר"י הגלילי... ור' יוסי אית ליה כולהו בזריקה כנראה שם בהדיא בגמרא, וקרא הכי קאמר: ואת דמם תזרוק.

כלומר הרמב"ם, הביא את המשנה שבכור מעשר ופסח דינם אחד וטעונים מתנה אחת. והרי הגמרא קובעת שהמשנה היא כשיטת ר' יוסי הגלילי, וריה"ג דורש מהפסוק "ואת דמם תזרוק" - לשון זריקה! כיצד אם כן פסק הרמב"ם שהפסח בשפיכה, אם הוא סומך על דרשת ריה"ג שמדברת על זריקה?

קושיה מהפסוק "תזרוק"

בפסוק בבכור נאמר במפורש "ואת דמם תזרוק" - לשון זריקה מפורשת. כיצד ניתן לומר שהבכור ניתן בשפיכה, כאשר התורה עצמה מדברת בלשון "תזרוק"? קושיה זו חריפה במיוחד לשיטת הרמב"ם שהרי הביא הרמב"ם פסוק זה בהלכה שבה הוזכר הבכור.

קושיה מהסוגיה בזבחים

קושיה נוספת מעלה האבן האזל (הל' מעשה הקרבנות פ"ה הי"ז):

עוד קשה דבהסוגיא דריש ב"ש מבואר דאין ללמוד מקרא ד'ודם זבחיך ישפך' אלא ללמוד אחד... והרמב"ם למד מהך קרא הרבה למודים.

הסוגיה מניחה שמהפסוק "ודם זבחיך ישפך" אפשר ללמוד רק לימוד אחד, ויש מחלוקת מהו. אולם הרמב"ם למד מפסוק זה מספר דינים: דין ניתנים על מזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כיפר, דין ניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא, ועיקר דין פסח בשפיכה. כיצד למד הרמב"ם דינים רבים מפסוק שממנו אפשר ללמוד רק דין אחד?

קושיה מפסק הרמב"ם כר' עקיבא

זוהי הקושיה החמורה ביותר, אותה מדגיש הלחם משנה:

גם שם לא הונח לי, דרבינו ז"ל כתב בהפך בהל' חמץ ומצה פ"ח דפסק שם כר"ע, דאמר ברכה של זבח אינו פוטר של פסח וברכה של פסח אינו פוטר של זבח, משום דאית ליה דשלמים בזריקה דוקא ולא בשפיכה, ופסח בשפיכה ולא בזריקה, ולית ליה כל הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא... וקושיא זו אלימתא היא.

הרמב"ם פוסק כר' עקיבא שברכת הפסח אינה פוטרת את הזבח וברכת הזבח אינה פוטרת את הפסח. והרי ראינו בסוגיה שלר' עקיבא "לא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל שפיכה" - כלומר הפסח בשפיכה בלבד והשלמים בזריקה בלבד. אם כן, לשיטת ר"ע "ניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה" לא יצא כלל! כיצד ייתכן שהרמב"ם פוסק כר"ע לעניין הברכות, ויחד עם זאת פוסק שבכור מעשר ופסח ניתנים בשפיכה?

קושית הלחם משנה היא על רמב"ם (פסולי המקודשין פ"ב ה"ב) שפסק שכל הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא שנאמר ודם זבחך ישפך. וזה סותר לרמב"ם בהל' חמץ ומצה.

סתירה ברמב"ם עצמו

הקשה הגרש"ז אורבך זצ"ל לבעל אבן האזל (השמטות ומילואים לאבן האזל, הלכות מעשה הקרבנות פ"ה הי"ז), מכך שעיון בהלכות נוספות ברמב"ם מגלה סתירה מפורשת. בהלכות בכורות (פ"ו ה"ד) כותב הרמב"ם:

ודין מעשר בהמה שיהיה נשחט בעזרה, וזורקין את דמו זריקה אחת כנגד היסוד.

ובהלכות קרבן פסח (פ"א ה"ד) כתב:

ואם נזרק דם הפסח קודם דם התמיד כשר... ואחר כך יזרוק דם הפסח אחריו.

עם זאת, בהלכות קרבן פסח (פ"ג ה"ט) כתב במפורש:

דם הפסח בשפיכה, ודם השלמים בזריקה.

הרי לנו סתירה מפורשת בדברי הרמב"ם: במקום אחד כתב "שפיכה", ובמקומות אחרים כתב "זריקה". כיצד ליישב?

ד. שיטות המפרשים

נציג כעת את שיטות המפרשים השונות, תוך בחינת יסוד כל שיטה וכיצד היא מתמודדת עם הקושיות שהעלינו.

1. לחם משנה: לכתחילה זריקה, בדיעבד שפיכה

הלחם משנה מפרש שכוונת הרמב"ם באמרו "בשפיכה" היא לבדיעבד בלבד. לכתחילה, הבכור, המעשר והפסח טעונים זריקה כמו שלמים, שהרי בכור ומעשר הם קדשים קלים כשלמים. וכך הוא כותב:

ואם נאמר דאמר כולם בשפיכה בדיעבד אם עשה בכור ומעשר בשפיכה יצא... דלכתחילה בעי זריקה, וסמך על מה שכתב בהל' קרבן פסח דם השלמים בזריקה, והוא הדין לבכור ומעשר שהם קדשים קלים והם בכלל שלמים.

לפי פירוש זה מתיישבות מספר קושיות באופן פשוט. הסתירה ברמב"ם מתיישבת: במקום שכתב הרמב"ם "שפיכה" כוונתו לדיעבד, ובמקום שכתב "זריקה" כוונתו לכתחילה. גם הקושיה מהפסוק "תזרוק" ומלשון המשנה "זורקו" מתיישבת, שהרי לפי הלח"מ באמת הבכור והפסח ניתנים לכתחילה בזריקה כפשט הפסוק והמשנה. והקושיה מדרשת ריה"ג מתיישבת בכך שהרמב"ם סומך על ריה"ג רק לעניין ההשוואה בין שלושת הקרבנות לגבי מספר המתנות, אבל לעניין אופן הנתינה דינם כשלמים בזריקה.

הלח"מ עצמו מציין שנותרה קושיה חמורה בדברי הרמב"ם - הסתירה בין הלכות פסולי המוקדשין להלכות חמץ ומצה. בהלכות פסולי המוקדשין פסק הרמב"ם: "וכל הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא", כלומר שבדיעבד כשר, ואילו בהלכות חמץ ומצה פסק הרמב"ם כרבי עקיבא, שברכת הפסח אינה פוטרת את ברכת הזבח (שלמים) וההיפך. והטעם לכך (כמבואר בגמרא) הוא שרבי עקיבא סובר ששלמים דווקא בזריקה ולא בשפיכה, ופסח דווקא בשפיכה ולא בזריקה, כלומר, ר"ע אינו מסכים לכלל ש"כל הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא". על סתירה זו כותב הלח"מ: "וקושיא זו אלימתא היא".

בנוסף, הרב איסר זלמן מלצר זצ"ל בספרו אבן האזל (הלכות מעשה הקרבנות פ"ה הי"ז) חולק על הלח"מ משנה, ומקשה עליו מכמה צדדים: ראשית, הלשון "בשפיכה" משמע לכתחילה ולא בדיעבד. אילו התכוון הרמב"ם לבדיעבד, היה כותב "ואם נתן בשפיכה יצא". שנית, אם השפיכה רק בדיעבד, לא היה הרמב"ם צריך להשמיענו זאת כאן, שהרי כבר פסק בהלכות פסולי המוקדשין "כל הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא", ומה בא להוסיף? שלישית, בכור ומעשר אינם דומים לשלמים לעניין זה: שלמים צריכים שתי מתנות שהן ארבע, ואילו בכור ומעשר רק מתנה אחת. ורביעית, הרמב"ם כתב בכור ומעשר יחד עם פסח, ובפסח מפורש בהלכות קרבן פסח פ"ג שהוא בשפיכה לעומת שלמים שבזריקה.

2. שיטת האבן האזל: דחיית הסוגיה בזבחים מפני הסוגיה בפסחים

לאור קושיות אלו, מסביר האבן האזל שהרמב"ם באמת פוסק ששפיכה היא לכתחילה, ויש להבחין בין שתי סוגיות: הסוגיה בזבחים ריש פרק בית שמאי, והסוגיה בסוף מסכת פסחים. הרמב"ם דוחה את הנחת הסוגיה בזבחים ופוסק כסוגיה בפסחים.

ההבדל בין הסוגיות הוא באופן הדרשה: בזבחים הדרשה מהפסוק "ודם זבחיך ישפך" היא **מייתור הלשון**, ולכן אפשר ללמוד ממנה רק לימוד אחד. בפסחים הדרשה היא **מפשטות הכתוב**, ולכן אפשר ללמוד ממנה כמה לימודים. הרמב"ם פוסק כסוגיית פסחים, ולכן יכול ללמוד מפסוק זה הן שפסח בשפיכה, הן ששפיכה כשרה בדיעבד, והן דינים נוספים.

בדרך זו מתיישבת גם הקושיה מר' עקיבא: הרמב"ם פוסק כר"ע רק לעניין הברכות (ברכת הפסח אינה פוטרת את הזבח), אבל לעניין "ניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה" יש לחלק בין הכלל לבין דין בכור ומעשר ופסח המיוחד. הקושיה מדרשת ריה"ג מתיישבת בכך

ששאלת הגמרא "מאן תנא" אינה על זריקה או שפיכה, אלא על ההשוואה בין בכור למעשר ופסח לעניין מתנה אחת. והקושיה מהפסוק "תזרוק" ומלשון המשנה "זורקו" מתיישבת בכך שהמילה "זריקה" היא שם כללי למתן דם על המזבח, וכוללת גם שפיכה. בנוגע לסתירה ברמב"ם בין "שפיכה" ל"זריקה", שעליה העיר הגרש"ז אוירבך, האבן האזל כותב שלא מצא מענה מספק:

כתב קשה דלהדיא פסק מהל' בכורות דמעשר דינו בזריקה. זה באמת תימה עצומה ולא עמדתי בזה ולפלא שלא עמדו בזה הכ"מ והלח"מ.

3. הגר"ח מבריסק: בקרבן עם מתנה אחת אין הבדל מהותי בין זריקה לשפיכה
הגר"ח מבריסק (חידושי הגר"ח, זבחים לז ע"א) מחדש יסוד מהותי להבנת ההבדל בין זריקה לשפיכה. לפי שיטתו, אין מדובר רק בשתי צורות טכניות של נתינת דם, אלא בשני מושגים הלכתיים שונים לחלוטין: זריקה כוללת בתוכה דין של חלוקת מתנות. יש קרבנות שצריכים ד' מתנות (כמו חטאת), ויש שצריכים ב' מתנות שהן ד' (כמו שלמים). מושג הזריקה קשור לאפשרות של חלוקה - לתת מתנות נפרדות במקומות שונים. שפיכה אין בה דין של חלוקת מתנות כלל. זוהי פעולה אחת פשוטה של נתינת דם, ללא מרכיב של חלוקה.

על פי יסוד זה, מבאר הגר"ח מדוע בקרבנות רגילים צריך לכתחילה זריקה: לא משום שהשפיכה פסולה כשלעצמה, אלא משום שבשפיכה לא ניתן לקיים את מצוות חלוקת המתנות. אם נתן בשפיכה - עצם עבודת מתן הדם נעשית (שהרי "זריקה בכלל שפיכה"), אבל חסרה מצוות החלוקה. לכן בדיעבד יצא, אבל לכתחילה צריך זריקה כדי לקיים גם את דין החלוקה.

בכור, מעשר ופסח, דינם מתנה אחת בלבד ואין בהם דין חלוקת מתנות! לכן אין סיבה להעדיף זריקה על שפיכה. כיון שלא צריך לחלק את המתנות, אין שום חסרון בשפיכה, ולכן היא לכתחילה.

שיטה זו מיישבת את הקושיות בסברה פנימית, ללא צורך להיכנס לפרטי הסוגיות. עצם העובדה שקרבנות אלו טעונים מתנה אחת בלבד היא הסיבה שנתניתם בשפיכה לכתחילה. וממילא מתיישבת גם הקושיה מר"ע: ר"ע סובר שבדיעבד יצא בשפיכה, וזה נכון לקרבנות שיש בהם חלוקת מתנות. אבל בבכור מעשר ופסח שאין בהם חלוקה, השפיכה לכתחילה גם לשיטתו.

הגרי"ז (חידושי הגרי"ז, זבחים לז ע"א) הקשה על שיטת אביו הגר"ח מהמשנה (זבחים פ ע"א), שדנה בדם של קרבן הטעון מתן ד' שהתערב עם דם של קרבן הטעון מתנה אחת. ר' אליעזר אומר: יתן ד' מתנות. ור' יהושע אומר: יתן מתנה אחת, כי עדיף לעבור על "בל תגרע" מאשר על "בל תוסיף".

מקשה הגרי"ז: לפי יסוד אביו, למה לא הציע ר' יהושע פתרון פשוט יותר – לתת בשפיכה? לכאורה בשפיכה יש יתרון מושלם: אין בל תוסיף (כי בשפיכה אין מושג של חלוקת מתנות), אין בל תגרע (כי זריקה בכלל שפיכה), והקרבת כשר!

ונראה לי ליישב קושיה זו על פי יסוד של הטורי אבן (בהערות אבני מילואים, ר"ה כח). בקרבן הטעון מתן ד' יש שני מרכיבים נפרדים: א. הבאת הדם למזבח – עצם מתן הדם; ב. חלוקת המתנות – החיוב לחלק ולתת במקומות שונים. גם בשפיכה, אף שאין "בל תוסיף" בחלוקה (כי אין מושג חלוקה בשפיכה), עדיין חסר מרכיב החלוקה עצמו – ויש "בל תגרע" על כך! לכן פתרון השפיכה אינו פותר את הבעיה.

לפי יישוב זה, יסוד הגר"ח עומד בעינו ומיישב גם את קושיית הגרי"ז.

4. שיטת הר המוריה: בכור לכתחילה בזריקה, מעשר ופסח לכתחילה בשפיכה

בעל הר המוריה (הל' מעשה הקרבנות ה, יז) מחדש דרך שונה מכל המפרשים שראינו עד כה. לשיטתו, יש לחלק בין הקרבנות עצמם: בכור: לכתחילה בזריקה, כפשט הפסוק "ואת דמם תזרוק". בדיעבד – בשפיכה. מעשר ופסח: לכתחילה בשפיכה כפי שלומדים מהפסוק "ודם זבחיך ישפך".

הר המוריה מבאר שהמחלוקת בין ר' ישמעאל לריה"ג היא רק האם הפסוק "דמם" כולל גם מעשר ופסח או רק בכור. אבל לגבי הבכור עצמו – כולי עלמא מודים שדינו בזריקה כפשט הפסוק. הוא כותב:

בבכור כו"ע ס"ל דבזריקה... בסוגיין לא משמע כן נכתופתא שאומרת בכור בשפיכה].

לפי שיטה זו, מתיישבת הקושיה מהפסוק "תזרוק" באופן מושלם – באמת הבכור לכתחילה בזריקה! והקושיה מהסתירה ברמב"ם מתיישבת בכך שכיון שפסח ומעשר לכתחילה בשפיכה, ובכור כשר בדיעבד בשפיכה – לא נמנע הרמב"ם מלכתוב על כולן "בשפיכה", אף שלגבי בכור הכוונה לבדיעבד.

5. עיני אברהם: לשון זריקה בפסוק נצרכה ללימוד, ובאמת שופכים

העיני אברהם (הל' מעשה הקרבנות ה, יז) מחדש דרך ייחודית להבנת הרמב"ם. נקודת המוצא שלו היא קושיה על הגזירה שווה: הגמרא (זבחים נו ע"ב) לומדת שבכור טעון יסוד מגזירה שווה "זריקה – זריקה" מעולה. אולם כיצד אפשר ללמוד גזירה שווה כאשר אף צד אינו מופנה? "תזרוק" בבכור – לגופיה אתא, ללמד שצריך לזרוק. "זריקה" בעולה – גם כן לגופיה אתא!

אופן נתינת הדם בבכור, מעשר ופסח - שיטת הרמב"ם

מתרץ העיני אברהם: המילה "תזרוק" בבכור מיותרת! התורה היתה יכולה לכתוב "תשפוך", ומכיוון שהיא כתבה "תזרוק" הרי רק בשביל הגזירה שווה. כיון ש"תזרוק" מיותר, הוא מופנה ללימוד. המסקנה היא מפתיעה:

מצות בכור בשפיכה ולא בזריקה, לפי שעיקר היה ראוי לכתוב תשפוך, ואפקיה רחמנא בלשון זריקה ללמד הגזירה שוה.

לפי שיטה זו מתיישבת הקושיה מהפסוק "תזרוק" באופן ברור: הפסוק אכן אומר "תזרוק", אבל זה לא בא ללמד על אופן הנתינה, אלא רק לגזירה שוה. האופן האמיתי הוא שפיכה.

העיני אברהם מחדש חידוש נוסף לגבי מעשר. מעשר הוקש לשלמים - מדין של אחד-עשר שקראו עשירי, שדינו כשלמים גמורים, ושלמים ניתנים בזריקה. ועם זאת, מעשר נלמד גם מבכור, והבכור בשפיכה. לכן למעשה יש שתי אפשרויות לכתחילה:

אהני היקשא במעשר לומר שמצותו בזריקה... משום הכי כתב רבינו בזריקה אחת כעין שלמים ובשפיכה כעין בכור ופסח. והכוונה בזה דיכול ליתן דם מעשר לכתחילה בזריקה אחת או בשפיכה.

הכסף משנה (הל' מעשה הקרבנות ה, יז) הקשה על הרמב"ם:

ואיני יודע למה תלה הדבר במפי השמועה דהא מקראי יליף לה מדכתיב דמם לשון רבים.

הכס"מ עצמו הציע תירוץ:

ואפשר שטעמו משום דלא מפרש בהדיא דדמם מרבה מעשר ופסח.

כלומר, הרמב"ם כתב "מפי השמועה" משום שהפסוק אינו מפרש במפורש שמעשר ופסח כלולים ב"דמם". לפי שיטת העיני אברהם, הדבר מתבאר באופן שונה לגמרי: הרמב"ם מלמדנו שעיקר הדין שבכור מעשר ופסח בשפיכה הוא מקבלה. הפסוק "תזרוק" הוא רק אסמכתא, והייתור לגזירה שוה. זהו יישוב ייחודי יותר לקושיה זו.

ה. סיכום ומסקנות

1. סיכום השיטות

הלחם משנה מפרש ש"שפיכה" ברמב"ם היא בדיעבד. לכתחילה כל שלושת הקרבנות בזריקה כשלמים.

האבן האזל מחדש שהרמב"ם דוחה את סוגיית זבחים ופוסק כסוגיית פסחים. לכתחילה כל שלושת הקרבנות בשפיכה.

הגר"ח מבריסק מחדש חילוק מהותי: זריקה כוללת חלוקת מתנות, שפיכה לא. כיוון שבבכור מעשר ופסח אין חלוקה - שפיכה לכתחילה.

הר המוריה מחלק בין הקרבנות: בכור לכתחילה בזריקה כפשט הפסוק, מעשר ופסח לכתחילה בשפיכה.

העיני אברהם מחדש ש"תזרוק" מיותר לגזירה שווה, ולכן בכור ופסח בשפיכה. מעשר - שתי אפשרויות מההיקש לשלמים.

2. יישוב הקושיות לפי כל שיטה

הקושיה מלשון המשנה בפסחים ("זורקו") מתיישבת לפי הלח"מ בפשטות - באמת לכתחילה בזריקה, ו"שפיכה" ברמב"ם היא בדיעבד. האבן האזל מתרץ ש"זריקה" היא שם כללי למתן דם הכולל גם שפיכה.

הקושיה מדרשת ר' יוסי הגלילי ("תזרוק") מתיישבת לפי הלח"מ בכך שהרמב"ם סומך על ריה"ג רק להשוואת מספר המתנות, לא לאופן הנתינה. האבן האזל מבאר ששאלת הגמרא "מאן תנא" היא על ההשוואה בין הקרבנות, לא על זריקה או שפיכה. הר המוריה סובר שריה"ג מדבר על מעשר ופסח שנלמדים מבכור, אך הבכור עצמו בזריקה. העיני אברהם מחדש ש"תזרוק" מיותר ובא רק לגזירה שווה, לא ללמד על אופן הנתינה.

הקושיה מהפסוק "ואת דמם תזרוק" מתיישבת לפי הלח"מ בפשטות: באמת הבכור לכתחילה בזריקה כפשט הפסוק. האבן האזל מתרץ ש"זריקה" שם כללי הכולל גם שפיכה. הר המוריה סובר שבאמת הבכור לכתחילה בזריקה, רק מעשר ופסח בשפיכה. העיני אברהם מחדש ש"תזרוק" מיותר ובא רק לגזירה שווה ללמוד יסוד, והאופן האמיתי הוא שפיכה.

השיטה מקובצת (זבחים לז ע"א) מציע הסבר נוסף: הפסוק 'תזרוק' לא בא ללמד על אופן הנתינה, אלא למעט שלא יהיה באצבע כחטאת. לפי הסבר זה, גם הפסוק עצמו אינו מחייב זריקה דווקא.

הקושיה מהסוגיה בזבחים (שניתן ללמוד רק לימוד אחד מהפסוק) מתיישבת לפי האבן האזל בכך שהרמב"ם דוחה את הנחת הסוגיה בזבחים ופוסק כסוגיה בפסחים, שם הדרשה מפשטות הכתוב ואפשר ללמוד ממנה כמה לימודים.

הקושיה מפסק הרמב"ם כר' עקיבא היא הקשה ביותר. האבן האזל מתרץ שהרמב"ם פוסק כר"ע רק לעניין הברכות, אבל לעניין זריקה/שפיכה יש לחלק. הגר"ח מתרץ שר"ע מדבר על קרבנות שיש בהם חלוקת מתנות, אבל בבכור מעשר ופסח שאין חלוקה - שפיכה לכתחילה גם לשיטתו. לעומתם, הלח"מ כותב שלא מצא לה תירוץ: "קושיא זו אלימתא היא... עדיין לא עמדתי על תירוץ קושיא זאת".

הקושיה על הסתירה ברמב"ם (שפיכה/זריקה) מתיישבת לפי הלח"מ בפשטות: "שפיכה" = בדיעבד, "זריקה" = לכתחילה. הר המוריה מבאר שבכור בדיעבד בשפיכה ומעשר ופסח לכתחילה, לכן כתב על כולם "בשפיכה". העיני אברהם מחדש שמעשר יש לו שתי אפשרויות

מההיקש לשלמים, לכן הרמב"ם כתב גם "זריקה" וגם "שפיכה". לעומתם, האבן האזל כותב שלא מצא תירוץ מספק לקושייה זו: "זה באמת תימה עצומה ולא עמדתי בזה".

3. מסקנות

ראינו כי פסקו של הרמב"ם בנתינת דם בכור מעשר ופסח העמיד את גדולי המפרשים בפני אתגר פרשני שאינו פשוט. כל אחד מהמפרשים ניגש לסוגיה מזווית שונה, וכל שיטה מאירה צד אחר בדברי הרמב"ם ובסוגיות הש"ס.

לאחר העיון בכל השיטות, נראה לענ"ד שיש מקום לשלב בין גישת האבן האזל לבין יסוד הגר"ח מבריסק, באופן שכל אחד משלים את חברו.

האבן האזל (שזכיתי להצטרף למשפחתו) באר את דרך הפסיקה של הרמב"ם: הרמב"ם דחה את הנחת הסוגיה בזבחים ופסק כסוגיית פסחים, שם הדרשה מפשטות הכתוב ולא מייטור הלשון. בכך מתיישבות הקושיות על ריבוי הלימודים מפסוק אחד, ומתבארת הכרעת הרמב"ם ששפיכה היא לכתחילה.

הגר"ח מבריסק משלים את התמונה: ההבדל בין זריקה לשפיכה אינו טכני בלבד, זריקה כוללת בתוכה דין חלוקת מתנות, ושפיכה לא. כיון שבכור מעשר ופסח טעונים מתנה אחת בלבד ואין בהם מרכיב של חלוקה, אין שום סיבה להעדיף זריקה, ולכן שפיכה היא לכתחילה מעיקר הדין.

שילוב שתי הגישות נותן תמונה שלמה: האבן האזל מבאר את דרך הפסיקה של הרמב"ם מתוך הסוגיות, והגר"ח מגלה את הסברה הפנימית העומדת ביסוד ההלכה. יחד הם מאירים את שיטת הרמב"ם מכל צדדיה.

יהי רצון שנזכה להעמיק בתורת הקרבנות, ובמהרה בימינו נזכה לראות בבניין בית המקדש ובעבודת הכהנים, ונקיים את כל אלה הלכה למעשה.